

DEBATT

Upplevaren och tillhörigheten

Etnologin har under de senaste åren kommit att intressera sig allt mer för *upplevaren* för att ge en förståelse av ett samhälles kultur. Den teoretiska inspirationen har främst kommit från fenomenologiska klassiker som Martin Heidegger, Maurice Merleau-Ponty och Simone de Beauvoir för att nämna några. Det är också en etnologi som kommit att kräva en omläsning av våra tidigare teoretiska inspirationskällor. I Anna Hagborgs recension av min avhandling *I ett andetag* (2007) kritiserar hon en sådan fenomenologisk omläsning av Mary Douglas resonemang om det ”klibbiga tillståndet” (Hagborg 2008). Jag skall i denna artikel förtydliga några centrala resonemang kring Douglas å ena sidan och den fenomenologiska traditionen å den andra gällande metaforen ”klibbigt tillstånd”. Den etnologi som jag vill diskutera är en etnologi som utgår från ett Douglas-inspirerat perspektiv, som fokuserar på kulturell tillhörighet, till ett fenomenologiskt perspektiv som studerar kultur som situationerad. Men det är också en etnologi som inte vill göra sig av med de teorier som Douglas representerar, utan på nytt föra in dem i en modern etnologi.

Vi börjar med Mary Douglas som i sin bok *Renhet och fara* (Douglas 1966/1997) inspireras, utan att göra en regelrätt tolkning, av Jean-Paul Sartre och hans fenomenologiska resonemang om det ”klibbiga tillståndet”. För Douglas är det klibbiga en metafor för att förstå hur det orena – kulturella anomalier och tvetydigheter i samhället – inte går att äga eller kontrollera som något fast, utan det har en viskös kvalitet som undflyr ägande och istället klibbar fast. Dess fastsugande karaktär gör att gränsen mellan det å ena sidan fasta och tydliga och å andra sidan lösa och osynliga suddas ut och skapar tvetydigheter. Det orena kan vara allt från individer till grupper eller företeelser i samhället som vi inte kan klassificera på ett för oss passande sätt. Istället uppstår en tvetydighet i vår relation till det orena där vi varken förmår äga eller kontrollera det orena och inte heller kan undfly vår relation till detta tvetydiga, utan istället är det en relation som klibbar fast och gör att *gruppens*

tillhörighet, vår eller ”de andra”, framträder (jfr Frykman & Löfgren 1979/1999).

För Sartre är det klibbiga något annat. Det är en metafor för att förstå hur den individ som försöker förverkliga sig genom att äga ett objekt misslyckas och istället finner sig vara ägd (Sartre 1943/2005). Han använder honung som exempel för att berika metaforen. Individen tror att det först går att äga och kontrollera honungen eftersom den vid första anblicken tycks foglig, men när individen får honung i handen märker hon att dess kvalitet istället är klibbig, den suger sig fast och äganderelationen omvandlas och komprometterar individen. Individen kan uppfatta det som att gränsen mellan det fasta Jaget och objektet upplöses. Detta är ett perspektiv som inte intresserar sig för grupperns kulturella tillhörigheter utan intresset ligger på människan som en *upplevare*.

Det senare resonemangets roll för etnologin har Jonas Frykman tillsammans med Nils Gilje mejslat fram på följande sätt: ”By going to the experiercer (*upplevaren*), by making *experience* the starting point, it becomes possible to see how, in the moment of interpretation, people do not just lend their inspiration to the surroundings but rather *bring them to life* and let them *happen*” (Frykman & Gilje 2003:15). Här är det inte längre gruppens tillhörighet – ”belonging” – som i första hand intresserar Frykman och Gilje utan den enskilda människan som upplevare – ”experiercer”. Det är genom att studera *upplevaren* som etnologin sägs ge en förståelse av ett samhälles kultur. Det är fortfarande kulturen runt människan som skall studeras, men det är nu inte gruppen som är utgångspunkten utan det är den enskilda människan som bringar kulturen till liv. Men de två perspektiven – ”belonging” och ”experiercer” – är centrala i etnologin och måste få lov att samverka för att vi bättre skall kunna förstå upplevaren såväl som en individ som en aktör i ett större samhälleligt system.

När vi inom etnologin tidigare har använt Douglas för att förstå hur rådande och normbaserade klassificeringssystem har definierat sig emot och genom anomalier och tvetydigheter i samhället så kan vi genom att föra in en fenomenologisk tradition ändra fokus och studera hur

människor lever och handlar i detta system. Den fråga som vi då bör ställa oss är hur vi kan studera upplevelsen som befinner sig i denna dualitet på den ena eller andra sidan – vad som händer när individer som vill skapa sig större frihet genom att ta del av rådande klassificeringssystem hamnar i en relation som istället påvisar deras svagare position i samhället. Att använda sig av klibbighet som metafor handlar därmed om att studera maktrelationer på en individuell nivå. ”Klibbighet” är inte avhängigt objektet utan snarare, som Zygmunt Bauman menar, individens färdigheter och resurser – ”Det som för vissa framstår som klibbig kåda kan för andra vara friskt, behagligt och uppfriskande havsvatten” (Bauman 1997/1999:42). Individens önskan äga och kontrollera det klibbiga, men så uppenbarar sig maktförhållandet och kastar om förhållandet, individen blir istället ägd. Jag menar att detta perspektiv är centralt om vi inom en etnologi, som är influerad av en fenomenologisk tradition, skall blottlägga maktförhållanden och inte enbart studera upplevelsens erfarenheter. Här har Douglas resonemang om klibbighet en central roll att spela.

”Det klibbiga skall främst betraktas som en metafor som kan hjälpa oss att förstå hur det som individen upplever som sitt fasta jag kan upplösas och skapa ett tillstånd som det i vissa situationer är svårt att ta sig ur” (Hansson 2007:103 f.), skriver jag i min avhandling. Etnologins roll är att studera individers kulturella och sociala färdigheter och resurser att förhålla sig till situationer som är svåra att ta sig ur. Vilka kulturella och sociala färdigheter är centrala för att individen skall kunna uppleva det klibbiga som ”friskt, behagligt och uppfriskande havsvatten”? Vilka resurser krävs för att

kunna förhålla sig till den obalans som det klibbiga skapar?

Anna Hagborg missar den omläsning av Douglas ”klibbiga begrepp” som jag gör i min avhandling. När hon vill se en teoretisk renhet så vill jag göra en läsning av Douglas för en etnologi inspirerad av fenomenologin. I denna omläsning är det centralt att låta teorier få lov att ”klibba fast”, för en etnologi som enbart fokuserar på *upplevelsen människan* har vi inte mycket för.

Kristofer Hansson, *FD*

Lund

Litteratur

- Bauman, Zygmunt 1997/1999: *Vi vantrivs i det postmoderna*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos.
- Douglas, Mary 1966/1997: *Renhet och fara. En analys av begreppen orenande och tabu*. Nora: Bokförlaget Nya Doxa.
- Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar 1979/1999: *Den kultiverade människan*. Malmö: Gleerups Förlag.
- Frykman, Jonas & Gilje, Nils 2003: *Being there. An introduction*. I: Frykman, Jonas & Gilje, Nils (red.) *Being there. New perspectives on phenomenology and the analysis of culture*. Lund: Nordic Academic Press.
- Hagborg, Anna 2008: Recension av I ett andetag. *RIG* nr 3, s. 152-154.
- Hansson, Kristofer 2007: *I ett andetag. En kulturanalys av astma som begränsning och möjlighet*. Stockholm: Critical Ethnography Press.
- Sartre, Jean-Paul 1943/2005: *Being and nothingness. An essay on phenomenological ontology*. London: Routledge Classics.